

Kerny Terézia

Magyar szent királyok középkori kompozíciói a templomok külső falain

Sötétedett. Merzse a bástyán maradt. Elcsodálkozva nézte, mint fényesednek ki egyre ragyogóbban a monostor ablakai. Eddig estétől reggelig mindig vakon meredtek át Sóvárra. A setétben is fehéren villogó monostor lámpafényes ablakaival az erdős hegyoldalban úgy fest, mint valami mesebeli tündérkastély. A csodás látvány a flammandus tanyákon is szemet szúr s az emberek csapatostul indulnak a Tarca-partra, a monostor felé. Közben a falkoronás falak kettős ablakaiban egyre fakóbbá gyöngül a mécses fény. Ezzel szemben a templom bástyaszerűen kiugró szentélyének három csúcsos ablakában annál ragyogóbb színpompa gyullad ki. Az emberek lenn a réten most veszik észre először, hogy a csúcsos ablakok keretét színes üvegből összerakott három óriási szent alak képe tölti ki, a három szent királyok: István, Imre herceg és szent László király. Mind a három talpig fölfegyverezve, az egyik kezében karddal, a másik liliomszállal, a harmadik bárdal áll a szentély falában őrt.
(TARCAI György: Mikó solymár. Budapest, A Szent István-Társulat kiadása, é. n. 114.)

A tatárjárás előestéjén játszódó történeti regényében Tarczai György (Divald Kornél, 1872–1931) szűkebb pátriája, az Eperjes melletti Sóvár (Solivar, Szlovák Köztársaság) elpusztult monostorának külalakját próbálta fölidézni művészettörténeti ismeretei alapján. Eltekintve attól, hogy a három magyar királyszent ma ismert legelső képzőművészeti emléke csupán a XIII. század második feléből, III. András (1290–1301) kincstárából ismert; nem lehet kizárni természetesen, hogy alakjaikat egykor üvegablakokon is megörökítették, persze egy-két évszázaddal későbbi időpontban, mint amikor Tarczai regénye játszódik. A szomorú tény viszont az, hogy jelenleg nem ismert egyetlen olyan hazai üvegfestmény sem, melyen a magyar szent királyok együttese előfordulna. Ha léteztek is egykor, mára nyomtalanul elpusztultak.

A három szent király alakját fölidézve író szeme előtt alighanem az 1896-os millenniumi kiállítás csüttörtökhelyi Szapolyai-kápolnájának magyar szenteket ábrázoló üvegablakai lebeghettek, melyekkel a Történelmi Főcsoport megpróbálta érzékelteni a XV. század hangulatát. De nem csak ezek lehettek nagy hatással rá, hanem Bártfa (Bardejov, SzK) Szent Egyed templomának 1521-ben készült Szent István királyt, Szent Imre herceget és Szent Lászlót ábrázoló hatalmas külső falképei is, melyek a regény írásának időpontjában még teljes épségben láthatóak voltak Szent Kristóf alakjával együtt. Ám nem csupán a figurális üvegablakokkal, hanem a templomok külső falaira festett ábrázolásaikkal is eléggé mostohán bánt el a sors. Néhány azonban szerencsés módon átvészelte az évszázadok éghajlati és történeti viharait. Számuk ma már elenyészően kevés, de arra talán éppen ele-

gendőek, hogy bizonyos tematikai, funkcionális problémák fölvehetők legyenek elhelyezésükkel és szerepükkel kapcsolatban. Nevezetesen, hogy volt-e valami tudatosság, vagy pusztán a helyhiány okozta, hogy alakjaik kikerültek a külső homlokzatokra.

A magyar szent királyok a középkori hazai képzőművészetben

A magyar szent királyok (*Tres Reges Hungariae*) XIII. század végére tökéletesen kifinomálódott együttese I. (Nagy) Lajos uralkodásától kezdve (1342–1382) viharos gyorsasággal terjedt el a képzőművészetben.¹ A korábban kizárólag dinasztikus, legitimációs érdekek szolgálatában álló hármast a XIV. század második felétől mélyebb eszmei, közjogi tartalommal feltöltődve a Magyar Királyságot jelképezte. Ezt az átalakulási folyamatot az 1367-ben az aacheni Münster magyar kápolnájának küldött két címeres ékszer oromzati fülkéiben álló szent királyok megjelenésétől lehet nyomon követni.² Márton és György kolozsvári szobrászok gyorsan kanonizálódott, a váradi Szűz Mária tiszteletére szentelt székesegyház előtt álló bronz monumentumai (1370) újabb impulzust adhattak az együttes képzőművészeti elterjedésének (főpapi pecsétek, falképek).

A három szent király állami, közjogi szerepének kihangsúlyozása a Zsigmond-korban (1387–1437) tovább folytatódott. Az együttesen belül különösen Szent László ikonográfiájában történt látványos megújulás. Az *Athleta Christi* szerepkörét az *Athleta Patriae* tiszte váltotta fel. A bárd attribútuma mellett megjelent egy másik jelvény; az ország címere, amelyet a kettős kereszt pajzs, illetve zászló szimbolizált. Eszmei háttere a főkegyúri jog miatt gyakorta idézett 1417. szeptember 19-én kiadott úgynevezett *konstanzi bullá*ban fogalmazódott meg először: „[...] Magyarország hitetlenek határán lévő hátországa a kereszténység védőbástyájaként és pajzsaként ismeretes [...]”³

A XV. század második felétől kezdve, mintegy kötelező jelleggel, az együttes a Magyar Királyság minden részében és minden műfajban megjelent a magán devóciótól teljesen függetlenül: liturgikus művekben, miseruhákon, szárnyasoltárokon, gyámköveken, s alighanem üvegablakokon is.⁴ Ebben az újabb hullámban Hunyadi Mátyás király kettős felségi pecsétjének (1464) előlapján látható ábrázolás, mint közjogi mintakép, is közrejátszott.

A magyar szent királyok helye a templomok falfestészeti programjában

Bár ilyen jellegű vizsgálatra eddig még egyáltalán nem került sor; a ma is meglévő, az elpusztult és a föltételezett ábrázolások egyszerű táblázatba rendezésével jól áttekinthetővé válik, hogy a falképeken megjelenő

együttessel hol helyezkedett el a templomon belül. Ha más nem is, az egyértelműen kiderül belőle, hogy a ma ismert legkorábbi ábrázolások bárhol, a legkülönbözőbb témák mellett előfordulhattak. Leggyakrabban a hajó északi falára kerültek a magyar szent királyok, mert itt volt a legtöbb szabad felület, de a diadalív és a szentély szintén kedvező felületnek mutatkozott elhelyezésükre.⁵ Úgy tűnik, hogy ekkor még nem különültek el, hanem szervesen beékelődtek a többi jelenet közé.

Az együttes XIV. század végétől fokozatosan kivált a környezetéből. Ettől kezdve a Magyar Királyság *szuverenitását* jelképezte. Szent István, Szent Imre és Szent László Szűz Mária országának elsőszámú védelmezői lettek mind a külső betolakodók, mint a keresztény hit támadói: a hitetlenek és eretnekek ellen. Ezen túlmenően, az együttes azt a templomot is oltalmazta, ahová megfestették. Az országos és a helyi őrző, védő szerepkör szükségessé tette, hogy hangsúlyos helyre kerüljenek a szent királyok, mindenki számára egyértelműen jelezve, hogy az ő pártfogásuk alatt áll a Magyar Királyság, illetőleg az adott település egyháza. Ez a folyamat lényegében Márton és György 1370-ben öntött, a váradi (Oradea, Románia) székesegyház *előtt* álló szobraiktól követhető jól nyomon. A monumentumok nem csupán a város védőszentjei voltak, hanem a Szűz Mária nevét viselő székesegyházat is oltalmazták. Ilyen szerepük lehetett a szászsebesi (Sebeș, R) plébániatemplom külső homlokzatán a XV. század elején, a beszercebényai (Banska Bystrica, SzK) Szűz Mária-plébániatemplom bejáratí csarnokának mennyezetén 1460 körül, vagy a kassai Árpád-házi Szent Erzsébet plébániatemplom déli kapuzatának béléiben.⁶ A hívő a templomba lépve „Szíz Mária választott vitézei”-vel találkozott először, akik már az egyház kapujánál elhárították a templomot fenyegető veszélyt.

Magyar szentek a templomok külső homlokzatain

A templomok külső falainak képekkel való díszítése általános gyakorlat volt a középkorban. A szabad ég alatt lévő kompozíciókat azonban semmi sem védte meg a közép-európai szélsőséges kontinentális éghajlat viszontagságaitól, s ez nem igazán kedvezett fennmaradásuknak. Tovább tizedelte számukat a hitújítást követő puritanizmus, amikor leverték, bevakolták vagy lemeszelték a falképeket. Ennek ellenére a XVIII–XIX. században még számos helyen említették az utazók és a historikusok (Rettegi György) majd a Műemlékek Országos Bizottságának munkatársai (Gózon Imre, Orbán Balázs, Römer Flóris, idősebb Storno Ferenc) az akkor még jól látható maradványokat (Velemér, etc.).⁷ A legutóbbi idők feltárásai nyomán tovább gyarapodott számuk (Berekeresztúr [Bâra, R], Csíkdélne, Lovászpátona, Óriszentpéter, Sepsikilyén [Chilieni, R], Sorokpolány, Somorja [Šamorín, SzK] etc.). A jelenleg ismert ábrázolások száma ennek ellenére csekély. Erősen töredékes, legtöbb esetben a föl ismerhetetlenségig lepusztult állapotuk miatt, rend-

szerezésük, összefoglaló ikonográfiai elemzésük aligha lesz valaha is lehetséges. Annyi azonban kétséget kizáróan leszögezhető, hogy a külső falon rendszerint helyet kapott a tizenkét segítőszent egyike, Kristóf. Hozzá ugyanis az a jámbor hiedelem kapcsolódott a középkorban, hogy aki képét meglátja, azon a napon nem hal meg, továbbá, hogy a szent megvédelmezi az utazókat minden bajtól, balesettől, betegségtől. Ezért ábrázolták Kristóf falképét feltűnően jól látható helyen és óriási méretekben, hogy már messziről meg lehessen őt pillantani.⁸ Gyakran szerepelt a templomok külső falán a Köpönyeges Madonna is (Kőszeg, Ócsa, Sorokpolány, Sopron, Rimabánya [Rimavská Baňa, SzK]), akihez szintén védelmező funkciót kapcsoltak.⁹

Csíkdelnén (Delnita, R) a déli bejárat fölött a passió jelenetei (Jézus bevonulása Jeruzsálembe, keresztfeszítés), valamint Szent Péter és Pál alakja kapott helyett. Sepsikilyénben a déli fal nyugati szakaszán a kánai mennyegző- és Mettercia-kompozíciók kerültek elő.¹⁰ Egyéb jelenetekről, önálló kompozíciókról nem lehet érdemben írni, hiszen nyomtalanul elpusztultak.

A magyar királyszentek együttese külső falon a legkorábban, ha elfogadjuk Sokcsevits Dénes datálását és hipotézisét, a jelenleg ismert emléanyagban a zágrábi Szent István király tiszteletére szentelt székesegyház sekrestyéjének déli falán jelent meg: “[...] szerepel Szent István, Imre és László alakja a zágrábi katedrális sekrestyéjének külső déli falán. Ezek a falképek a 13. század második felében keletkezhetnek [...]”¹¹

Időrendben a következő, 1300 körüli, al fresco technikával festett, kompozíciót a háromszéki Gelence (Ghelinta, Románia) Szent Imre tiszteletére szentelt plébániatemplom hajójának északi falán föltételezi a kutatás. Az 1999-ben előkerült és 2000-ben restaurált falképtöredékek Jenei Dana értelmezése szerint: „[...] a nyugati parányi töredék megmaradt része lehet egy Szent Istvánt, Szent Lászlót és Szent Imrét ábrázoló hajdani kompozíciónak.”¹²

A föltételezhető ábrázolások között kell felsorolni a Vas megyei Óriszentpéter Szent Péter apostol tiszteletére dedikált pébániatemplomának külső nyugati

1. kép. A pelsőci református templom magyar szenteket ábrázoló falképének töredéke. Felvétel: Lángi József

falán látható töredéket is a XV. század első feléből. A freskóra először Gózon Imre lett figyelmes: „[...] Keleti oldalán kívül: fresco festvényben dicsfénytől körülzött ember fő.”¹³ A falképet több mint egy évszázad múltán 1979-ben a templom műemléki helyreállítását megelőző régészeti kutatás során tárták fel részlegesen az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársai, Bálintffy Péter restaurátor és Valter Ilona régész vezetésével.¹⁴ „Ugyancsak freskórészletet találtunk a templom nyugati falán, a toronytól északra nyugatra lévő falszakaszon 200 cm magasságban. Mechanikus tisztítás után egy Anjou-kori páncélszatban álló, jobb kezében széles, nagy kardot tartó páncélos lovagalak bontakozott ki a későbbi meszelési rétegek alól. Glóriája jól látszik, arcát a későbbi vakolásnál szándékosan elrontották. A toronyfalhoz közel egy másik alak áll, ezt nem bontottuk ki.”¹⁵ A kard attribútum alapján leginkább Szent István király és Szent Imre herceg figurája merülhet fel, hiszen ekkortájt Lászlót a leggyakrabban bárdal ábrázolták.

Marosszentannán (Sântana de Mureș, Románia) az egykor Szent Anna tiszteletére szentelt plébániatemplom (ma: református templom) déli hajófalának külső oldalán az újabban előkerült három koronás szent álló alakjának töredékét, elhelyezésük alapján, szintén Szent István, Imre és Szent László együttesének tartják első publikálói.¹⁶

Jelenlegi ismereteim szerint azonban mindössze két, a pelsőci és a bártfai kompozíció tekinthető minden kétséget kizáróan a három magyar királyszentet megörökítő külső falon ábrázolt együttesnek. A Gömör vármegyei Pelsőc (Plešivec, SzK) egykor Szűz Mária–Szent György tiszteletére szentelt plébániatemplomának déli kapuja fölött eredetileg a három magyar királyszent állt frontális nézetben, merev testtartásban. Kompozíciójuk erősen sérült. Szent István király és Szent László ikonográfájáról vörös színópiáik adnak fogalmat. Szent Imre alakja teljesen elpusztult. Csupán jobb keze maradt fenn, melyben gombos végű botot tart, mint a szalárdi (Sălard, R) református templom szentélyben ábrázolt Szent Imre.¹⁷ A falképek megrendelése a Bebek-familiához köthető. A családban a politikai érdekek és személyes devóció együttesen alakította a magyar szentekhez fűződő különleges viszonyt, amely művészetföldrajzilag is jól körülhatárolható.¹⁸ A mindenekelőtt Szent László tiszteletében markánsan megragadható reprezentációjuk mögött – korábbi családi pozícióik révén – az egyházi és lovagi ideál egyaránt érvényesült.¹⁹ A Liga tagjai sorában tevékenykedő Bebek Detre ezt a kultuszt ügyesen a politika szolgálatába állította Nápolyi László (1386–1414) oldalán, abból a pragmatikus megfontolásból, hogy a trónkövetelő behívásához az eszmei háttér és a jogalapot éppen Szent László tisztelete biztosította. Fiai, mindenekelőtt Bebek László okulva apjuk bukásából már nem a politika porondján, hanem kegyúri templomaikban terjesztették a magyar szentek tiszteletét. A gömői Gecelfalva (Kocel'ovce, SzK),²⁰ Krasznahorka (Krásna Hôrka, SzK), Körtvélyes (Hrušov, SzK), Pel-

sóc, Gömörhákos (Rákoš, SzK), Tornaszentandrás, Zsip (Žíp, SzK), és talán még a gombaszögi pálos,²¹ templomainak falán megjelenő, s ekkortájt már konvencionálissá vált magyar király szentek, illetve titulusok ugyanis egyértelműen Bebek III. Detre fiainak keresztneveire utalnak.

A magyar háromkirályok külső falképen megjelenő ma ismert legkésőbbi kompozíciója a bártfai Szent Egyed tiszteletére szentelt római katolikus plébániatemplom tornya első emeleti zónájának déli falán volt látható. Az al fresco technikával festett, 4,5 × 2,8 méter nagyságú falkép megrendeléséről a város számadáskönyve lényegében minden fontos adatot tartalmaz. 1509-ben Krausz Imre és Krausz János festette 35 forintért: *Rationale inchoatum sub Indicatu prudentis ac circumspecti Alexii Glauchner Anno Domini 1509: „[...] item fecimus hoc Anno depingi imaginem Sti Christophori et trium Regum, atque horologium in turri Ecclesiae per Joannem Emerici et Krausz ratione ejus laboriseidem solvimus fl. 35.”*²²

Az együttesről Myskovszky Viktor 1879-es leírása nyújtja a legrészletesebb információt: „A torony első emeletének egész felülete veressel szegélyezett fekete sávok által két részre van osztva, a baloldali képmezőben sz. István, sz. László és szent Imre herczeg alakjai festvék, a jobb oldali kép mezejét pedig, a gyermek Jézust a vállán hordozó nagy Kristóf collossalis alakja egészen betölti. Szent István királyunk őszbevegyült

2. kép. Myskovszky Viktor: A bártfai Szent Egyed templom magyar szentkirályokat ábrázoló falképének rajzvázlata (1867–1874). Papír, tempera, toll. 400 × 280 mm. Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Tervtár. Czigler Győző-hagyatéka. Ltsz.: 30.700 Felvétel: KÖH

hosszú szakállal s hosszú hajjal van ábrázolva, fején három liliomos koronát visel, balkezeiben a kettős keresztel díszített országmát, jobbában pedig egy góthstílusú jogart tart, melynek felső vége csinos keresztírozásával díszített. Aranyos virágú piros brokát palást festői redőkben veszi körül sz. István királyunk jól rajzolt alakját; a kép baloldalán sz. László királyunk páncélos alakja vehető ki, fején liliomos góthstílusú koronát visel, s míg balkeze az egyenes pallos keresztmarkolatán nyugszik, addig jobbával egy hosszúnyelű bárd rúdja támaszkodik, végre e kép jobboldalán, a torony félköríves keskeny ablaknyílásának szomszédságában, sz. Imre herceg fiatal s daliás alakja van festve, feje fedetlen, a homloka közepén ketté választott hosszú haja vállaihoz simul, bal kezében egy három szárú liliomot tart, mint az ártatlanság s szűziesség jelvényét, jobbával pedig egy mezítelen, egyenes pengéjű pallos keresztmarkolatára támaszkodik. Hosszú s hasított ujjú, haragoszöld színű palástja veresbarna virágokkal díszített, s fehér nyusztprém (hermelinnel) szegélyezett s bélelt. A képsorozat alatt két térdeplő angyal által tartott táblán, ezen freskókép 1521-ik évével a felirat így hangzik: ANNO DOM MI / LSIO QIGENTE / SUO VIGSIO PRIMO / [...]”²³ Myskovszky Ernő beszámolója szerint 1904-ben a falképeket bemeszelték.²⁴ 1915-ben Divald Kornélnek még sikerült regisztrálni a freskókból néhány fragmentumot.²⁵ 1988-as helyszíni kutatásaim során a magyar királyszentekből mindössze Szent László bárdja és lábvértje volt látható. Szent Kristóf alakja már teljesen megsemmisült.²⁶

A magyar királyszentek önálló falképei

A három magyar királyszentet önállóan is ábrázolhatták a templomok külső falain, de jelenleg mindössze egyetlen példa ismert erre, s ezen sem teljesen önállóan, hanem egy kompozíció szereplőjeként. A berethalmi (Biertan, R) egykor Szűz Mária tiszteletére szentelt templom erődfalának úgynevezett Katolikus-toronyában, az északi fal 1490-ban készült falképén a trónuson ülő, gyermekét tartó Madonnát két angyal koronázza, míg Szűz Mária egy térdeplő férfi fejére helyezi a koronát. Mögötte egy szent körvonalai vehetők ki. Hosszúnyelű bárdja alapján egyértelműen Szent Lászlóval azonosítható. A többszörösen kontaminált, szupplikációs ábrázolás, akárcsak Anjou-kori előzménye, az 1317-es szepeshelyi freskó, a Magyar Királyság legfontosabb közjogi aktusát, II. Ulászló megkoronázását (1490) legitimálta a képzőművészet nyelvén, az angyalok hozta korona látomásával, az ország legfőbb patrónája és a saját védőszent tevékeny közreműködésével.²⁷

Fölvetések a magyar szent királyok külső megjelenítésével kapcsolatban

A magyar királyszentek kültéri falon megjelenést a helyhiány is eredményezhette. Mindazonáltal nem zárható ki annak a lehetősége, hogy nem teljesen véletlenül kerültek a ki a szabadba, messziről is jól lát-

ható helyre, hanem azért mert őrző, védő szerepet tulajdonítottak neki, akárcsak Szent Kristófnak vagy a Köpönyeges Máriának.

A bártfai plébániatemplom külső falára megfestetett magyar szentkirályok a szabad királyi város különleges jogállását hirdették. Bár egyetlen emlék alapján nem túl sok következtetés vonható le, mégis fölvethető annak a lehetősége, hogy hasonló megfontolásból, a többi szabad királyi város plébániatemplomainál is megjelenhettek kint alakjaik. Ebbe a kategóriába tartoznának még a különleges jogállású erdélyi szász városok egyházai is, mindenekelőtt a Luxemburgi Zsigmond korára az egyik legnagyobb gazdasági súllyal rendelkező Nagyszében Boldogságos Szűzről elnevezett plébániatemploma, ahol a XV. század első évtizedeiben kiemelt szerepet játszott a magyar szentek tisztelete.²⁸

Ha valóban a három királyszentet örökölték meg a zágrábi székesegyház sekrestyéjének falán, akkor ez az együttes is további föltételezésekhez vezet. Nevezetesen, hogy a többi székesegyház külső falán is ábrázolhatták őket. Váradon például ennek igen nagy lehetett volna a valószínűsége. A hiteleshelyeknél is felmerülhet persze ennek gyanúja, elsősorban a székesfehérvári Szűz Mária, prépostsági templom esetében, ahol I. István király és fia, Imre herceg tetemei nyugodtak, akiket I. (Szent) László király avatott szentté 1083-ban.

Őrszentpéteren (Vas megye) alighanem az országhatár közelsége, tehát a tényleges határőr funkció miatt kerülhetett a falra a páncélos szent király töredéke, föltételezve ismét, hogy az egyik magyar szentről van szó.

A templomok külső falaira oltalmazó funkcióból került együttesek vizsgálatánál érdemes a patrocíniumokra is figyelmet fordítani, mert arra utalnak, minden esetlegességük ellenére is, hogy a kettőnek köze lehetett egymáshoz. Pelsőc templomának egyik védőszentje Szűz Mária, Marosszentannáé Szent Anna, Gelence plébániatemplomát Imre, Zágráb székesegyházát Szent István tiszteletére dedikálták. A Szűz Mária és Szent Anna titulusú templomokban megjelenő külső együttes minden bizonnyal Mária egyházát, átvitt értelemben pedig az ő országát védelmezhetette, akinek mind a három szent fölajánlotta magát, illetve a Szent Koronát. A magyar szentek tiszteletére szentelt templomoknál a külső elhelyezéssel is nyomatékosíthatták fontosságukat.

Külön elemzés kívánna Szent Kristóf és a magyar szentek együttes megjelenése, de erre a kapcsolatra szintén csak egyetlen konkrét példa áll rendelkezésre. A két kompozíció egymás mellé kerülése idővel azt eredményezhette, hogy szerepkörük kontaminálódott egymással. Érdemes fölfigyelni ezzel kapcsolatban egy érdekes naptári összefüggésre a figyelmet. Szent Kristóf ünnepe július 25, Szent Annáé július 26, Szent László depositio-jának napja pedig július 29. A három, egymáshoz igen közeli, kiemelten jeles nap szintén motiválhatott valamilyen funkcióbeli összefonódást

és változást.

Végül nem lehet kizárni annak a lehetőségét sem, hogy magyar szentkirályok együttese világi épületek (várak, tornyok, városházák) külső homlokzatára is rákerülhetett, hiszen erre őrző-védő szerepkörük ki-
válóan alkalmassá tette őket (különösen Szent László esetében), de eddig még egyetlen egy ilyen ábrázolás sem került elő.

Jegyzetek

- 1 Legújabb összefoglalása korábbi irodalommal: KERNY Terézia: *A magyar szent királyok tisztelete és ikonográfiája a XIV. század közepéig*. In: *Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére születésének ezredik évfordulója alkalmából*. Szerk. KERNY Terézia. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2007. 79–82.
- 2 Aachen, Domschatz. Magyarország, 1367 előtt. Aranyozott ezüst, öntött, vésett, cizellált, vörös, kék és zöld zománcos ötvösmunka. a) 21, 9 cm x 19 cm x 3,4 cm, b) 21, 9 cm x 18, 4 cm x 3,2 cm. Legújabb összefoglalása korábbi irodalommal: KERNY Terézia – TAKÁCS Imre: *Két címeres ékszer a három magyar szent király szobrocskáival*. In: *Szent Imre 1000 éve. Multimédiás DVD-ROM a székesfehérvári millenniumi emlékév és kiállítás dokumentumairól. A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Szent Imre 1000 éve című kiállításának katalógusa*. Szerk. KERNY Terézia. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2007. Kat. *28.
- 3 „[...] quoque idem regnum Hungarie in consinio insidelium constitutum quasi quoddam propugnaculum et clipeus Christianitatis esse dinoscitur nolentesque, [...]” Kiadása: IVÁNYI Béla: *Eperjes szabad királyi város levéltára (Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes.) 1245-1526*. Szeged, Szeged városi nyomda és könyvkiadó r. -t. 1931. I. 71. (Acta litteratorum ac scientiarum reg. Univ. Hung. Francesco Josephinae. Sect. Juriodica-politica. Tom. II.) Közölve még: MÁLYUSZ Elemér: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958. 9. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 9.) Az idézett rész elemzése: 12–14, 75–84. Újabb magyar kiadását sajtó alá rendezte BÁRÁNY Attila, KASZÁS Orsolya. Máriabesnyő–Gödöllő, Atraktor Kiadó, 2005. Szent László-ikonográfiájában először a *Képes Krónika* 47^{recto} lapján látható miniatúráján (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirtára, Cod. Lat. 404.) jelent meg a kettős kereszt, félreérthetetlenül jelezve azt a folyamatot, hogy a korábbi, az Árpád-ház és Anjouk dinasztiát reprezentáló, illetve a lovagi-udvari etikai ideált megtestesítő szent hogyan vált a hit, illetve az ország el-
lenségeinek oltalmazójává, *védőpajzsává*. Véleményem szerint az Anjou Mária királynő 1383-ban kibocsátott felségi pecsétjének (Budapest, Magyar Országos Levéltár, V. 1. 68, 69; Dubrovnik, Državni

Arhiv u Dubrovniku) hátoldalán látható ábrázolás – már csupán közjogi funkciójánál fogva is – meggyorsíthatta az új típus gyors elterjedését. Nem lehettek azonban közömbösek ebben a folyamatban belpolitikai tényezők sem. 1386-ban Mária és anyja, Erzsébet a Horváti párt fogságába esett. Ekkor az országot irányító királyi tanács kettős keresztet pajzsot bocsátott ki „Regnicolorum hungariae sigillum” körirattal. 1401-ben, Zsigmond siklósi fogsága idején ugyanez ismétlődött meg. A rendi országot megtestesítő Szent Korona nevében kormányzó prelátusok és bárók használtak. Ez a jelenség azonban nem csupán László ikonográfiáját érintette ezzel egy időben, hanem Szent Györgyét is (Székelydálya [Daia, R], Szentsimon, Tarpa, Zolna [Zolná, SzK] falképei), aki már a XI. századtól kezdve hagyományosan a Magyar Királyság védőszentjének számított. Ide vonatkozóan ld. még: MAROSI Ernő: *Nemzeti elemek a régi magyar művészetben: a középkor*. In: *Ars Hungarica* XVIII. (1990) 2. sz. 182; MAROSI, Ernő: *Die Persönlichkeit Sigismunds in der Kunst*. In: *Sigismund von Luxemburg, Kaiser und König in Mitteleuropa 1387–1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Vorträge der internationalen Tagung in Budapest vom 8.–11. Juli 1987 anlässlich der 600. Wiederkehr seiner Thronbesteigung in Ungarn und seines 550. Todestages*. Hrsg. von Josef MACEK, Ernő MAROSI, Ferdinand SEIBT. Warendorf, Fahlbusch, 1994. 266. (Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit 5); MAROSI Ernő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. Szerk. MÉSZÁROS F. István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995. 79–80. (Művészettörténeti Füzetek 23.); MAROSI Ernő: *Magyarok középkori ábrázolásai és az orientalizmus a középkori művészetben*. Néprajzi Értesítő LXXVII. (1995) 85; KERNY Terézia: *Szent László középkori tisztelete és ikonográfiája*. In: HANKOVSKY Béla József O. P. – KERNY Terézia – MÓSER Zoltán: *Ave Rex Ladislai*. Budapest, Kairos Kiadó, 2000. 35; MAROSI Ernő: *Szent László zászlaja*. In: *Az Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. II.* Szerk. ANDRÁSFALVY Bertalan, DOMOKOS Mária, NAGY Ilona. A szerkesztők munkatársai LANDGRAF Ildikó, MIKOS Éva. Budapest, MTA Néprajzi Intézet, 2004. 447–455.
- 4 POSZLER Györgyi: *Az Árpád-házi szent királyok a magyar középkor századaiban*. In: *Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Szerk. MIKÓ Árpád, SINKÓ Katalin. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2000. 170–187. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 13/1.)
- 5 **Szentély**: Cserkút** (1350 körül); Szentkirály* (XIV. század második fele); Keszthely (1386–1390), Gömörrákos (Rákoš, SzK, 1390 körül), Lőcse (Levoča, SzK, 1390–1400), Almakerék (Mă-

- lâncrav, R, 1400 körül); Magyarremete (Remetea, R, 1400 körül); Nagylónya (1413), Kisszeben (Sabinov, SzK, XV. század) **Diadalív**: Zsegra (Žebra, SzK, 1350 körül); Tornaszentandás (1390 körül); Kövi (Kameňany, SzK, 1390 körül), Miszla* (XIV. század második fele); Székelyfalva** (XIV. század második fele); Napkor (1400 körül); Csetnek (Štítinik, SzK, 1400 körül); Zsip (Žip, SzK, XV. század első évtizedei), Sztatvin** (Slatvina, SzK, XV. század első évtizedei); Ozora (1416–1426) **Hajó, északi fal**: Erdőfüle (Filia, R, 1350 körül); Ördögösfüzes** (Fizeșu Gherlii, R, 1350 körül); Rőt-falva (Rattersdorf, Ausztria, XIV. század); Huszt (Xycr, Ukrajna, 1370 körül); Rimabánya (Rimavská Baňa, SzK, 1390 körül); Krasznahorka (Krásnohorské Podhradie, SzK, 1390–1400); Solyomkő* (Șinteu, R, 1390–1400); Ribice (Ribita, R, 1417) **Hajó, déli fal**: Mezőtelegd (Tileagd, R, 1400 körül); Kristyór (Cristior, R, 1417); Kéménd (Chimindia, R, 1416–1418) **Ablak béléte**: Lóbor (Lóbor, Horvátország, 1370-es évek) **Előcsarnok**: Besztercebánya (Banská Bystrica, SzK, 1460 körül) **Sekrestye**: Zágráb** (Zagreb, H, XIII. század); Beszterce* (Bistrița, R, XIV. század) **Kápolna**: Székely(Maros)vásárhely* (Târgu Mureș, R, XIV. század második fele) (* Elpusztult falkép, ** föltételezett falkép)
- 6 Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, Régi Magyar Gyűjtemény. Ltsz.: 55.1575. Érdekesként említem meg, hogy az 1853-ban alapított bécsi Votivkirche kapujában álló Szent István király és Szent László szobrának mintaképe alighanem a kassai Szent Erzsébet-templom déli kapujának, ma a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményében őrzött tufaszobrai voltak.
 - 7 RÓMER Flóris: *Régi falképek Magyarországon*. Budapest, Athenaeum, 1874. (Monumenta Hungariae Archaeologica – Magyarországi Régészeti Emlékek III/1.)
 - 8 Például: Alsódörgicse, Bártfa (Bardejov, SzK), Csákvár, Darlac (Dârlos, R), Ecsér, Felsőtárlaka (Tărlău, R), Karaszkó (Kraskovo, SzK), Kővágóórs, Lovasberény, Mánfa, Ócsa, Pozsony, Révfülöp, Sopron, Sorokpolány, Kiptószentmária (Liptovská Mara, SzK), Szmrecsány (Smrečany, SzK) Túrirtóvány, Túrócszentpéter (Turčiansky Peter, Svätý Peter, SzK), Újkörtvélyes (Kukeč, Szlovénia) Várkony (Vrakúň, SzK), Velemér, Zeykfalva (Strei, R) Szent Kristóf hazai tiszteletére máig alapvető összefoglalás: SZÖVÉRFY József: *Szent Kristóf – Der Heilige Christophoros und sein Kult*. Budapest, Kir. M. Egyetemi Ny., 1943. (Német Néprajztanulmányok – Forschungen zur deutschen Volkskunde X.)
 - 9 GOMBOSI Beatrix: „Köponyegem pedig az én irgalmasságom...” – „Mein weiter Mantel ist meine Barmherzigkeit...” *Köponyegs Mária ábrázolások a középkori Magyarországon – Schutzmantelmadonna aus dem mittelalterliche Ungarn*. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tan-
szék, 2008. (Devotio Hungarorum 11.)
 - 10 Legújabbban: JÉKELY Zsombor – KISS Lóránt: *Középkori falképek Erdélyben. Értékmérés a Teleki László Alapítvány támogatásával*. Szerk. KOLLÁR Tibor. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2008. 42–49.
 - 11 SOKCSEVITS Dénes: *Szent István alakja a horvátoknál*. In: „Hol vagy István király?” *A Szent István-hagyomány évszázadai*. Szerk. BENE Sándor. Budapest, Gondolat Kiadó, 2006. 300.
 - 12 JENEI, Dana: *Pictura mural exterior a bisericii romano catolice Sf. Emeric din Ghelinta*. Kézirat a templom 1996–2002 között történt helyreállításának dokumentációjában. (M-műhely, Sepsiszentgyörgy); BALÁZS István – JÁNÓ Mihály – JÉKELY Zsombor – MIHÁLY Ferenc: *A gelencei Szent Imre templom. Tanulmányok*. Szerk. JÁNÓ Mihály. Sepsiszentgyörgy, Baász Alapítvány, 2003. 25. (Horror Vacui Könyvek I.) 2001-ben előkerült a hajó északi külső falán még egy zászlótartó lovas szent töredéke is előkerült. A felfedezésről: *Gelencei örökségünk védelméről. Beszélgetés János Mihály művészettörténésszel*. Lejegyezte GAZDA Zoltán. In: *Székely Hírmondó* VII. (2008. február 1–6.) 4. sz. 5.
 - 13 Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. Tudományos Irattár. Rómer Flóris-hagyatéka. K. 669/161.
 - 14 A helyreállítás tervezője Komjáthy Attila volt. A templomot 2001-ben az *Árpád-kori kis- és romtemplomok* című millenniumi program keretében újra restaurálták.
 - 15 VALTER Ilona: *Ásatási napló, 1979. VIII. 17.* In: VALTER Ilona: *Őriszentpéter, római katolikus templom. Kutatási dokumentáció*. Budapest, 1979. (Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. Tervtár. Ltsz.: 2538. 14.) Ezúton szeretném megköszönni Valter Ilonának, hogy engedélyezte ásatási dokumentációjának áttanulmányozását. A falképre vonatkozó irodalom: 1954-ig: RADOCSEY Dénes. *A középkori Magyarország falképei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954. 194. Kiegészítések ehhez az időszakhoz: RÓMER Flóris: *Falképek*. In: *Rómer Flóris-hagyatéka* (Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Tudományos Irattár. K. 669/161.); Válogatott irodalom 1954-től: VALTER Ilona: *Előzetes beszámoló az őriszentpéteri r. k. templom 1963. évi ásatásáról*. In: *Savaria* II. (1964) 129–141; VALTER Ilona: *Őriszentpéter*. In: *Régészeti Füzetek* Ser. 1. Nr. 33. (Budapest, 1980) 81–82; C. HARRACH Erzsébet – KISS Gyula: *Vasi műemlékek. Településtörténet, építészettörténet, művelődéstörténet*. Szombathely, Vas Megyei Tanács, 1983. 27; VALTER Ilona: *Az őriszentpéteri katolikus templom kutatása*. In: *Savaria* 1995–1998. (Szombathely 1999) 251–256; *Lapidarium Hungaricum. Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye. Vas megye II. Vas megye műemlékeinek töredékei 2. Magyarszeceőd–Zsennye*.

- Szerk. LŐVEI Pál. Budapest, 2002; 109–116; VALTER Ilona: *Árpád-kori téglateplomok Nyugat-Dunántúlon*. Budapest, METEM Kiadó, 2004. 160–161. (METEM Könyvek 43.); VALTER Ilona: *Bibliai idézetek az őrszentpéteri római katolikus templom falán*. In: *Memoriae tradere Tanulmányok és írások Török József hatvanadik születésnapjára*. Szerk. FÜZES Ádám és LEGEZA László. Budapest, Mikes Kiadó, 2006. 604.
- 16 Legújabb összefoglalása: JÉKELY – KISS 2008. 213–242.
- 17 Ma református templom. 1938-ban gróf Teleki Pál miniszterelnök (1939–1941) utasítására a Műemlékek Országos Bizottsága restauráltatta a templomot. Újabb konzerválásra 1977–1978 között került sor Székely László és Milán Togner részvételével. A munkálatok anyagi finanszírozás hiányában félbemaradtak. A falképről újabban a korábbi irodalom felsorolásával: A magyar királyszentek falképei. In: *Szent Imre 1000 éve DVD 2008. Adattár. Szent Imre képzőművészeti emlékei 1031–1655*. Összeállította KERNY Terézia – LÁNGI József – WEHLI Tünde. Kat. A. 15.
- 18 PROKOPP Mária: *Gömöri falképek a XIV. században*. In: *Művészettörténeti Értesítő XVIII.* (1969) 2. sz. 128–148; GERÁT, Ivan: *Naratívny cyklus zo života sv. Ladislava v ikonografickom programe gemerskych kostolov*. (Poznámký ku vzťahu obrazov k textom.) Ars [Évf. n.] (1996) 1. sz. 11–56.
- 19 A család két tagja is egyházi méltóságot viselt. Közülük Bebek Domokos 1372-ben rövid ideig a váradi püspöki széken ült. Egy 1357-ben kelt oklevél (Budapest, Magyar Országos Levéltár, Q szekció, Dl 4669) Bebek Györgyöt és Bebek Istvánt, lipitói várnagyokat királyi zászlótartókként említette.
- 20 A templom jelenleg látható falképei között nincs Szent László-ábrázolás. Föltételezhető azonban, hogy a hajóban egykor a magyar királyszenteket is megfestethették.
- 21 Az 1566-ig működött kolostor templomát Szűz Mária tiszteletére szentelték föl. Ide vonatkozóan ld. *Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai. I.* Gyűjtötte GYÉRESSY Béla. Sajtó alá rendezte ifj. ENTZ Géza, HENSZLMANN Lilla, SÁRMÁNY Ilona, TÓTH Melinda. A bevezetést és az egyes fejezetek előszavát írta HERVAY Ferenc. Szerk. TÓTH Melinda. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1975. 160–166. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai. X.); F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Katalógus*. Budapest, Pytheas Könyvesbolt, 2000. 27.
- 22 Kiadása: MYSKOVSKY Viktor: *Bártfa középkori műemlékei. A Szent Egyed templomának műrégészeti leírása*. Budapest, 1879. 29. (Monumenta Hungarica IV.)
- 23 MYSKOVSKY 1879. 28–29.
- 24 MYSKOVSKY Ernő: *Felvidék műemlékeink sorsa*. (Műemlékeink pusztulása I.) In: *Művészet* 3. (1904) 179.
- 25 DIVALD Kornél: *A bártfai Szent Egyed-templom*. In: *Archeologiai Értesítő Új Folyam XXV.* (1915) 113–114.
- 26 A falképről legújabban korábbi irodalommal: KERNY Terézia: *Falkép Szent Kristóffal és a magyar királyszentekkel*. In: *Szent Imre 1000 éve DVD 2007*. Kat. 49. A falképekről Myskovszky Viktor 1864–1878 között számos rajzvázlatot és akvarellmásolatot készített, melyek, jelenlegi ismereteim szerint, két közgyűjteményben (Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Tervtár; Bardejov, Státne sarisské muzeum) találhatók. Myskovszky Viktor rajzvázlatairól idősebb Divald Károly fényképfelvételeket (fototípia) is készített 1879-ben, melyek a Bártfa monográfiájában jelentek meg: MYSKOVSKY 1879. I. tábla; VI. tábla, 15. kép.
- 27 REISINGER, Jutta: *Die Fresken des „Katholischen Turmes“ zu BIRTHÄLM*. In: *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde XIV.* (1991) 2. sz. 211–220; JENEI, Dana: *Biertan, Picturile capelei din „turnul catolicilor.“* In: *Középkori egyházi építészet Erdélyben*. III. Coordonatori Daniela MARCUISTRATE, Adrian Andrei RUSU, Szócs Péter Levente. Satu Mare, Editura Muzeului Satmarean, 2004. 269–280. Fig. 1; KERNY Terézia: *László király ikonográfiája (13–18. század)*. In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor*. VI. Főszerk. KÖSZEGHY Péter. Szerk. TAMÁS Zsuzsanna. Budapest, Balassi Kiadó, 2006. 418–419.
- 28 1432-ben a nagyszebeni polgárok és plébánosuk, Rynisch Miklós egyezséget kötöttek, hogy utóbbi köteles a lomban tizenhárom királyi misét mondani. Közöttük szerepelt Lászlóé is a Magyar királyszentek oltáránál. Jelzet nélkül, magyar nyelvű kivonatát közli: REISENBERGER, Ludovicus – HENSZLMANN, Emericus: *Die evangelische Kirche in Hermannstadt*. Hermannstadt, 1883. 41.

Frescoes of Hungarian Canonized Kings on the Outer Walls of Medieval Churches

The paper discusses representations of canonized kings of Hungary, namely Saint Stephan, Saint Emerich and Saint Ladislaus, as exterior decorations of churches, uncovering the reasons for and motivations of this practice in the Middle Age. While figures of Hungarian holy kings might appear on the outer walls even as a result of lack of space inside the richly decorated churches, they could rather have a certain function on exteriors as being seen from far, guardians and defenders of a given community (similarly to the painted figures of Saint Cristopher and Virgin Mary, the Protector).

The figures of the Hungarian canonized kings on the exterior of the parish church in Bártfa (today: Bardejov, Slovakia) proclaimed the special legal status of the royal borough. Although one can not generalize from

this example only, it is probable that the canonized kings of Hungary could appear as exterior decorations of parish churches in other royal boroughs as well. Churches of Saxon towns with privileged legal status in Transylvania could fall into this category as well, such as the parish church of Nagyszeben (today: Sibiu, Romania), one of the wealthiest and economically more powerful cities during the times of Sigismund of Luxemburg. The cult of the Hungarian canonized kings flourished in the parish of Nagyszeben in the first half of the 15th century, the church of which was dedicated to Mary the Virgin.

If one can rely on the scattered data hinting on the representation of the three saint kings of Hungary on the exterior of the sacristy of the cathedral in Zagreb, then it is probable that they could be depicted on the outer walls of other cathedrals as well, for example, in Nagyvárad (today: Oradea, Romania). It is highly probable that they were represented at ecclesiastical bodies entrusted with notary functions, too, like on the outside of the provostal church in Székesfehérvár, dedicated to the Holy Virgin, where king Stephan and his son Emerich were buried, then canonized by king (Saint) Ladislaus in 1083.

A fragment of the exterior decoration of the church in Órszentpéter shows an armoured figure of a probably Hungarian saint king. His representation could be linked with the role the community fulfilled as guardians of the country at Western border of Hungary. While researching the exterior decorations of

churches and their protective function, one has to take into consideration the patron saint of a given church as well, since patrons and protective saints may be related. For example, the patron saint of the church in Pelsőc is the Holy Virgin; in Marosszentanna, Saint Anne. In these cases, the saint kings on the outer walls defended the Church of Mary—the Land of Mary by extension—, since the Hungarian saint kings commended themselves and the country to her. The parish church in Gelence was dedicated to Saint Emerich; the cathedral of Zagreb, to Saint Stephan. Representing them on the exterior could show their importance as patron saints.

The appearance of the Hungarian saint kings together with Saint Christopher would need a separate treatment, though only one such case is known today. Representing them side by side could result in the mutual contamination of their roles. In relation with this blending one should draw attention to an interesting calendar connection, as well. Saint Christopher's Day is on 25th July, Saint Anne's on 26th July, and Saint Ladislaus' on 29th July. The three important festive days are too close to each other to pass unnoticed: they must be entwined with each other in function.

One cannot exclude the possibility of representing the three saint kings as exterior decorations of city halls, castles and towers due to their protective and guarding function (especially in the case of Saint Ladislaus). Still, no such example is known today.